

Uitgave van de
Gereformeerde
Bijbelstudiebond

Wegwijs

augustus/september 2003, jrg. 57, nr. 7

156

Thema:

Openbaring 2 en 3

158

Verder o.a.:

- Dak- en thuislozen helpen
- Op kamers
- Nieuw: Onwijs rijk!

161

Rembrandt, *De Drie Kruisen*, 1653 (detail);

Rekenschap

Tweeledig weet de hand te geven:
een warm houvast, een rake klap:
twee kanten kent het vaderschap.
Maar dit? Wat geselt U mijn leven!

Nu ik mijn huid heb stuk gewreven
en telkens nieuwe zweren krab,
verwacht ik antwoord, rekenschap:
spreek uit Heer, wat U heeft gedreven.

U zwijgt? U spreekt? U hebt gesproken
toen om mijn diep rebelse aard
uw Zoon demonisch werd doorstoken?

De hel blijft mij, uw kind, bespaard?
De hemel wacht mij die U griefde?
En dag en nacht straalt deze liefde?

Willem L. Meijer

Goya, *De Idioot*, 1824-28

Factor 24

**Wilma
van der Jagt**

Dat heb ik wel nodig als ik uitgebreid ga zonnen: factor 24. Voor optimale bescherming. Vooral in het begin. Onbeschermde de zon in, da's niet best. Je huid kan behoorlijk beschadigen. Daar weet ik alles van! Goed insmeren dus, als ik niet wil verbranden. Met beschermingsfactor 24. Zeker de eerste dagen. Daarna voldoet een lager nummer ook. Bijvoorbeeld factor 15.

Maar het blijft oppassen geblazen als je een huid hebt zoals ik: huidtype 1. Rood of lichtblond haar, lichte huid, verbrandt snel en bruint langzaam. Daar hoor ik bij. Eigenlijk kun je bij mij wel zeggen: bruint niet. Veel sproeten en wat roder. Dat is het resultaat. En verder gebeurt er niet veel. Jammer hoor. Want lekker gebruind eruitzien is wel leuk. Vooral vlak na de vakantie.

Kloppen op het Woord

Ja..., die vakanties zitten er weer op. We gaan weer aan het werk. Ook met de bijbelstudiegroepen. En het is goed dat we dat weer gaan doen. Want wat is het belangrijk samen de Bijbel te lezen en te bestuderen. In je eentje komt het er toch vaak niet van. Het is immers geen gemakkelijk boek. Je hebt elkaar erbij nodig. Het samen lezen en bespreken van grotere gedeelten geeft inzicht in de bedoeling. Wat wil de Here zeggen? Wie de Here wil leren kennen, moet zijn Woord onderzoeken. Dat is de enige manier. Kloppen, alsmaar kloppen op dat Woord, zei Luther.

Afdwalen

Maar zelfs wie de Here zoekt, kan afdwalen. Dat viel me op bij het lezen van Psalm 119. Je zoekt de Here ernstig, met je hele hart. En je dwaalt toch af. Dat kan dus. Je zou dat niet zo denken. Afdwalen is dan dus niet je bedoeling. Geen moedwillig plan. Nee, het gaat 'per ongeluk', zou je zeggen. In de psalm staat:

*Ik zoek u met mijn hele hart; laat mij niet afdwalen.
Ik berg uw woord in mijn hart,
opdat ik tegen U niet zondige.
Geprezen zij de Here! Leer mij uw inzettingen.*

Dat is een gebed. Zo kan het dus gaan: je zoekt de Here serieus en toch kom je op een dwaalweg! Dan

vertroebelt je blik. Je ziet de weg niet meer duidelijk. Je raakt op een zijweg. En je vindt de goede weg niet zo gemakkelijk terug. Wij moeten God dagelijks bidden of Hij ons daarvoor wil bewaren. En de middelen die God geeft, gebruiken. Trouw naar de kerk gaan. Anders gaat het zomaar mis. Trouw zijn in je bijbelstudie. Daar kunnen we elkaar bij helpen. Met betrouwbaar materiaal.

Ervaren

En waar gaat het dan over als je er samen over praat? Wat is het belangrijkste? Waar gaat het over bij jouw bijbelstudie? Fifty/fifty: beetje toen/beetje nu? Beetje bijbelse stof/beetje eigen ervaring?

Bij het voorbereiden van deze *Op Weg* kwam ik een stukje tekst tegen. Van Bonhoeffer. Hij heeft het waarschijnlijk geschreven toen hij in de gevangenis zat. En hij wist dat zijn einde eraan kwam. Het trof me heel bijzonder. Je zou denken dat hij in die situatie veel behoefte had aan het 'ervaren van God'.

Nee, schrijft hij, daar gaat het helemaal niet om. De gelovige gemeente moet worden ingevoerd in wat God in de geschiedenis heeft gedaan. Het gaat er niet om dat God toeschouwer en deelnemer is aan ons leven van nu. Het gaat erom wat God in de geschiedenis gedaan heeft. Juist bij het lezen van de geschiedenissen uit de Bijbel leren we wat God heeft gedaan. Hoe Hij al zijn beloften is nagekomen. En hoe ik *daaraan* deel heb. Daar gaat het om. Wij worden dan juist uit ons eigen bestaan getild. Je wordt midden in de heilsgeschiedenis gezet. Daar is het gebeurd. Toen. Ook met het oog op mij. Daar heeft God aan ons gewerkt. Aan mij. En daar werkt Hij nog steeds aan. God hoeft zijn hulp niet te bewijzen in mijn leven van nu. Zijn tegenwoordigheid ook niet. Ik weet dat Hij voor mij zorgt. Hij heeft dat altijd al gedaan. Zou Hij dan nu opeens dat nog moeten laten zien? Het gaat er helemaal niet om of ik wel iets ervaar nu. Daar hangt het niet van af. Gelukkig niet. Gods tegenwoordigheid en zijn hulp zijn al bewezen. In het leven van Jezus Christus. Dat Jezus Christus stierf voor mij, is belangrijker dan dat ik sterf. Dat Jezus is opgestaan uit de dood, is de enige grond van mijn hoop dat ook ik op de jongste dag zal worden opgewekt. *Dat* geloof ik. *Dat* weet ik zeker.

Getuigenissen

Het trof me, toen ik dat las. Ik dacht: ja, daar mogen wij ook wel wat meer aan denken. Het lijkt soms wel alsof wij ook steeds maar zoeken naar Gods aanwe-

zigheid in ons leven nu. En dan noemen we tegen elkaar graag gebeurtenissen die daarop lijken te wijzen. Alsof we daar bewijzen voor nodig hebben. Alsof God nu nog moet aantonen dat Hij er is. Dat Hij trouw is. Dat Hij doet wat Hij belooft. Raar eigenlijk dat we zo met *onszelf* bezig zijn. Of we steeds meer waarde gaan hechten aan getuigenissen over wat God in *ons* leven doet of gedaan heeft. Daar kun je misschien best eens wat over zeggen, maar geef het niet zo'n grote plaats. En wees er maar heel voorzichtig mee, want het is zo subjectief. Je kunt elkaar ermee in verwarring brengen. Want wie niet met ervaringen kan komen, lijkt dan zomaar opeens een tweedrangsgelovige. En vergeet niet dat een mens maar onbetrouwbaar is. Ook een gelovig mens. Ook jij. Ook ik. Want we noemen dan graag voorvallen die ons goed uitkwamen. Of... waar we zelf nogal vroom uit tevoorschijn komen. En we interpreteren heel gemakkelijk iets naar ons toe. Wij doen ons ook graag net even iets beter voor dan we zijn. Ja toch? Wie dat niet durft toe te geven, heeft weinig nuchtere zelfkennis. En ook weinig bijbelse mensenkennis. Maar als je eerlijk bent..., moet je dikwijls achteraf concluderen dat het toch niet helemaal zo duidelijk was. Of net even anders. Je gaat gemakkelijk de mist in.

Zekerheid

Het is veel belangrijker dat we samen lezen in het Woord van God. Elkaar stimuleren daar trouw in te zijn. Dan leer je Hem echt kennen. Zijn liefde en trouw heeft Hij daarin al bewezen. De zekerheid ligt niet in mijn levensgeschiedenis. Daar hoef ik de bewijzen niet te zoeken. Ik zal ze er niet vinden. Die kan ik alleen vinden in de geschiedenis van Jezus Christus. Het lijkt wel of we dat aan het vergeten zijn.

De geschiedenis van de twaalf stammen van Israël. *Het Oude Testament*. En wat God in zijn Zoon Jezus Christus gedaan heeft. Het getuigenis van de twaalf apostelen. *Het Nieuwe Testament*. Dat getuigenis is betrouwbaar. Daar leer je over Gods liefde en trouw. Hij heeft alles gedaan wat Hij heeft beloofd. Hij deed dat toen aan mijn leven van nu. Daar ligt het bewijs. Hij gaf het zelf.

Twaalf stammen en twaalf apostelen. Twaalf en twaalf. Laten we zeggen: *Factor 24*. Voor optimale bescherming. Tegen afdwalen.

Geprezen zij de Here. Leer elkaar zijn inzetten!

Nieuw

Nieuw

Nieuw

Werkcongres

De Bijbelstudiebond organiseert dit najaar een werkcongres. Het onderwerp is: **Licht en Donker in de Cultuur**. Zeker zal daarbij aan de orde komen de in het voorjaar verschenen dissertatie *Geest en Cultuur* van dr. C.G. Geluk. De conclusie uit zijn onderzoek is, dat Calvijn een stimulans en gids kan zijn tot een herbezinning op de verhouding tussen gereformeerden en cultuur. **Prof. dr. G.C. den Hertog** van de Theologische Universiteit in Apeldoorn zal daarover spreken.

Daaraan vooraf zullen we onder leiding van **Mieke Brink** een bijbelstudie houden, naar aanleiding van het Johannesevangelie. Door het hele ochtendprogramma loopt als een rode draad de 'Reis door de nacht' van **Ewoud Gosker**.

In het middagprogramma zullen de deelnemers zelf actief bezig zijn met diverse creatieve vormen: gedichten maken (**Ewoud Gosker**), een column schrijven (**Adrian Verbree**), symbolisch bloemschikken (**Ina de Bruine-Kodde**), djembée (Afrikaans trommelen) (**Tiemen Zijlstra**), schilderen (**Leo Nieuwenhuize**), beeldhouwen (**Kees Verweij**), tekenen (**Tonnis Bolks**), zingen (**Harry van Wijk**), praten over poëzie (**Jaap Zijlstra**) of cultuurhistorie (**Henk Oostra**). Het is de bedoeling dat iedereen naar huis gaat met iets dat hij/zij zelf heeft gemaakt. De dag wordt afgesloten met korte presentaties van de workshops. Voor opgave: zie p. 168.

De zeven gemeentes in Openbaring 1-3

H.R. van de Kamp

De christelijke gemeente heeft het moeilijk om haar stem op de straten van de grote stad te laten klinken. In het stadscentrum klinken zoveel andere stemmen. Neem als voorbeeld Rotterdam, de stad aan de Maas. In kerkgebouwen komen christenen samen. Daar klinkt het lied voor hun Koning. Het Groothandelscentrum bezingt de macht van de handel. Het havenwezen is de trots van de stad. In de Kuip klinkt het lied voor koning Voetbal. In de schouwburgen en concertzalen klinken de tonen van de muziek. Een centrum van wetenschap: de Erasmus Universiteit. In de rosse buurten en sekstempels klinkt weer een ander lied.

De stem van de gemeente voor haar Heer is echt niet de enige in de stad. Er zijn vele andere tonen van aanbidding hoorbaar. De volgelingen van koning Jezus denken in vaak kleine gemeenschappen na over de vraag hoe de massa van de grote stad te bereiken is met de koninklijke boodschap.

Deze situatie is niet uniek in de geschiedenis. Geloofsgenoten in de eerste eeuw van de christelijke jaartelling kunnen een soortgelijk verhaal vertellen. We kijken in dit artikel naar de zeven gemeentes in Klein-Azië (Asia), die in Openbaring 1-3 worden genoemd. De leden van hun gemeentes leven in steden en hebben te maken met de verafgoding van handel en welvaart, met de verering voor de keizer van Rome, met de trots op het havenwezen, met de sportverafgoding in het stadion, met de seksuele verwording in de havenbuurten. Het helpt ons om hen als medestrijders te herkennen, als we iets meer van hun omstandigheden afweten.

Elk van de zeven steden

Efeze is de hoofdstad van de Romeinse provincie Asia en was destijds gelegen aan de westkust (de deels opgegraven ruïnes van de stad liggen thans enkele kilometers landinwaarts). Dankzij haar haven was de stad de toegangspoort tot Azië. De scheepvaartroute van Rome naar Azië had Efeze als eindstation. Tegelijk was Efeze beginstation voor verder trans-

port: goede verbindingen met het binnenland en een karavaanroute naar de Eufraat. Andersom geldt hetzelfde. De handel van Asia met Iran, India en China bracht veel producten naar Efeze, die daar werden verscheept voor doorvoer naar Rome. Ook veel olijfolie, wijn en graan werd in de havens van Efeze verscheept voor export naar Rome. Alle producten uit het oosten gaan via Efeze over de Middellandse Zee naar Rome. De onderwater-archeologen hebben op de zeebodem vele scheepswrakken ontdekt uit de periode tussen 200 voor en 200 na Chr. In die periode was er veel handel overzee.

Na de supersteden Rome, Carthago, Alexandrië en Antiochië was het de vijfde stad in de Oudheid met meer dan 100.000 inwoners. Na Alexandrië de grootste havenstad van het oosten.

De stad kende zichzelf de titel metropool (moederstad) van Asia toe. Als Johannes aan het eind van de eerste eeuw de boodschap voor Christus' gemeente te Efeze ontvangt, is de stad op het hoogtepunt van haar bloei. Ze staat dan al ruim twee eeuwen (vanaf 133 voor Chr.) onder Romeins bestuur.

Efeze is een centrum van cultuur: keizer Nero liet

als liefhebber van toneel het theater vergroten. Het is ook een centrum van sport: Nero liet als liefhebber van atletiek het stadion herbouwen. Gladiatorenspelen en gevechten met wilde dieren vonden plaats. Uit de Romeinse tijd stammen de gymnasia en baden. Het is een centrum van wetenschap: Efeze kende een beroemde bibliotheek en was een centrum van retorica.

Het is een stad waar godsdiensten elkaar ontmoeten: Artemis heeft er een beroemde tempel. De zilversmeden verdienden goed aan de miniatuurtempels, zo weten we uit Handelingen 19. Keizer Augustus stond Efeze toe een tempel te wijden aan Julius Caesar, het begin van de keizercultus in Asia. Efeze is een raakpunt van de oosterse en westerse wereld. De stad werd bewoond door Grieken, Egyptenaren, Foeniciërs, Perzen en Romeinen. De stad heeft veel vreemdelingenverkeer: handelaars, militairen, ambtenaren en toeristen. Bij een bezoek aan het opgravingsterrein laten de gidsen zien hoe in de straatstenen een steen is ingevoegd die vreemdelingen de weg wijst naar het bordeel! De beeldspraak van de hoer was in deze samenleving veelzeggend (Op. 17).

De christelijke gemeente is tijdens Paulus' werkzaamheid in Efeze ontstaan (Hand. 18:19-21). Vanuit dit strategisch centrum heeft Paulus drie jaar lang gewerkt in stad en ommeland (Hand. 19).

Volgens de oude kerkelijke overlevering heeft ook de apostel Johannes jarenlang in de stad Efeze gewerkt. Hij is daar gestorven en begraven.

Smyrna was eveneens een havenstad met een bloeiende handel door de gunstige ligging aan handelswegen en aan de golf van Smyrna. Na Efeze is het de belangrijkste havenstad van Klein-Azië. De grootste bloei beleefde Smyrna in de keizertijd. Munten en inscripties getuigen van Smyrna's trots. Ook Smyrna is een stad van wetenschap (bibliotheek), cultuur (theater), sport (gymnasium en stadion) en spelen (gladiatoren, circus). Smyrna gold als een van de mooiste steden van de Oudheid en was beroemd om haar gouden straat en haar rechthoekig stratenplan. Tempels voor vele goden sieren de stad. Ook Smyrna is een centrum van keizerverering.

Pergamum is het Romeinse administratieve en juridische centrum, eveneens voorzien van tempels voor Rome en Augustus. Als het Athene van Klein-Azië gold het als centrum van kunst, cultuur en wetenschap (bibliotheek). Ook in religieus opzicht is het een centrum: westerse en oosterse religies ontmoeten elkaar. Bijzonder voor Pergamum is de verering van Asklepius. In de aan hem gewijde tempel was een geneeskrachtige bron. Het is ook de stad van de pottenbakkers.

Tyatira ligt evenals Pergamum niet aan water, maar meer in het binnenland. Het is een centrum van handel en industrie. Er waren gilden van wolwevers, linnenwevers, kleermakers, ververs, leerlooiers, kopersmeden, pottenbakkers en purperfabrikanten. In Handelingen 16:14 ontmoeten we Lydia, de purperverkoopster uit Tyatira. Zij is in Filippi, mogelijk om de belangen van haar purperhandel te behartigen. Mensen van verschillende rassen en godsdiensten bevolkten de stad.

Sardes is de stad van juweliers en goudsmeden. Twee edelstenen uit de plaatselijke mijnen danken hun naam aan de stad (sardion en sardonix). Het had een gunstige ligging voor de handel aan de wegen naar Smyrna en Pergamum. Textiel en tapijten, parfums en zalven werden verhandeld. In de Romeinse tijd was Sardes een stad volop in ontwikkeling. Ook hier zijn een stadion en theater gevonden. Beroemd is Sardes om de volledig opgegraven synagoge.

Filadelfia had een strategische ligging aan een kruispunt van wegen. Ze was beroemd om haar wijnbouw, om haar bron met geneeskrachtig water en haar bloeiende industrie. Veel vreemdelingen kwamen af op de spelen en wedstrijden. Filadelfia was de poort naar het oosten. Stad en streek waren erg gevoelig voor aardbevingen. Naast vele godentempels was er ook een tempel voor de keizerverering.

Laodicea ligt eveneens aan een kruispunt van twee hoofdwegen. Het is een bestuurlijk centrum en een

bloeiende stad. Het is de stad van de bankiers en van textielindustrie. Beroemd is het aquaduct van Laodicea. Naast de tempels voor vele goden is ook een tempel voor keizerverering blootgelegd. Ogenzalf was een specialiteit van de stad.

Toespelingen op plaatselijke toestanden

Wat zullen de hoorders bij voorlezing van Openbaring hun oren hebben gespist, als ze merken dat op de situatie in hun stad werd gezinspeeld. In de perkamentstad Pergamum luisteren ze extra als het over de boekrol gaat. In de stad van de edelstenen Sardes als het over de edelstenen gaat (hoofdstuk 4 en 21). Inwoners van de bankiersstad Laodicea horen met belangstelling naar passages over goud. Werkers in de textielfabricage voelen zich aangesproken door beelden van witte kleren.

Christus blijkt in het aanspreken van de gemeentes vertrouwd met de plaatselijke omstandigheden. De afstand in eeuwen speelt ons parten: de hoorders destijds zullen meer hebben herkend dan wij vandaag. Toch kunnen we dankzij de kennis uit opgravingen verschillende toespelingen herkennen. De krans van overwinning spreekt sterk in een samenleving die veel aandacht heeft voor sportprestaties. Het stukslaan van pottenbakkerswerk komt pottenbakkers bekend voor. De beeldspraak van het lauwe water wordt begrepen in de stad Laodicea, die bekend is om haar lauwe water.

Samenhang van de zeven boodschappen met het hele boek

Hoewel de zeven koninklijke edicten in hoofdstuk 2-3 qua vorm verschillen van de visioenen in de rest van het boek, is toch samenhang aanwijsbaar. Ik noemde al enkele voorbeelden. U kunt het zelf ook nagaan in een hoofdstuk als Openbaring 18. Het groothandelscentrum Babylon blijkt een beschrijving van Rome te zijn, het centrum van handel, toegespitst op de Klein-Aziatische gezichtskring van het boek. In Johannes spreekt de man die het scheepvaartverkeer heeft geobserveerd, die het leven in de havenstad kent. Treffend komt dit tot uiting in de lijst van 28 handelswaren (18:12-13). Deze catalogus gunt ons een blik in de weelde van Rome. Veel van deze producten importeerde Rome via de Klein-Aziatische havens. De belangrijkste producten van Klein-Azië treffen we aan: wijn, olie, marmer, pottenbakkerswerk, perkament, hout, paarden, smaragd, goud, zilver, ijzer, wol, linnen, geverfde stoffen en tapijten. Geleerden die de economische geschiedenis van Rome hebben bestudeerd, bevestigen hoe exact deze lijst is.

De verleiding

Wat is voor de christenen in deze samenleving de grote verleiding geweest? In Openbaring 18:4 komen we die op het spoor. Johannes kent zijn gemeenteleden. Hij weet dat er in de gildehallen ook christenen werken. In de havens eveneens. Ze staan ook als scheepslui aan het roer van de schepen. Ze zijn volop betrokken bij de handelsnetwerken in de

eerste eeuw. Johannes tekent hoe het handelsgebeuren verweven is met de keizerverering. Het was moeilijk contracten in de wacht te slepen zonder mee te doen aan de maaltijden en optochten ter ere van de Romeinse keizer, de grote weldoener ook van de Romeinse provincie Asia. De waarschuwing is: trek eruit weg, mijn volk, deel niet in haar zonden. In het doorgeven van Christus' stem is het ook pastor Johannes die waarschuwt: ga niet te ver met het opgaan in de economische netwerken, zodat je loyaliteit aan je Heer Jezus in gevaar komt. Over het gevaar waaraan de christenen in de zeven gemeentes blootstaan, spreken we apart in het volgende artikel.

Vragen:

1. Herkent u het portret van de grote stad aan het begin van dit artikel? Is het tot grote steden beperkt?
2. Ziet u nog meer verbindinglijnen lopen tussen de zeven brieven in hoofdstuk 2-3 en de rest van het bijbelboek?
3. Bespreek het verband tussen Openbaring 18 en hoofdstuk 2-3.

Dr. H.R. van de Kamp is predikant van de kerk van Apeldoorn-C.

Wie overwint...

H.R. van de Kamp

De meesten van u, lezers, dragen twee namen. U hebt een doopnaam die klonk toen u de eerste keer de kerk in kwam. U hebt in het dagelijks leven een roepnaam. In het boek Openbaring krijgt u een derde naam erbij. In alle zeven boodschappen van Openbaring 2-3 lezen we de belofte: wie overwint, die zal..., en dan volgt er in telkens wisselende bewoordingen een belofte.

Wie overwint: in het Grieks van de grondtekst staat daar *nikoon*. Een naam die wij kennen als Nico, Niek, Nicolien en Nicolet. Deze naam kent Christus in dit boek Openbaring toe aan elk gelovig kind van God, dat trouw de strijd van het geloof strijdt. Deze naam is een sleutelwoord in dit bijbelboek. Nikè is de godin van de overwinning, een populaire godin in de zeven steden. De Romeinen noemden haar Victoria. Het rijtje roepnamen kunnen we dus nog uitbreiden met Victor, Victorine en Vincent. Nike is in onze sportwereld een bekende naam. Deze naam uit het slotwoord van alle zeven boodschappen typeert de gelovigen als taaie volhouders in de strijd met antichristelijke krachten. De associatie met de sportwereld is duidelijk. Ook die met de wereld van de oorlog.

Er is ook een duidelijke link met het gebruik in de

Romeinse samenleving om een keizer of veldheer een triomftocht te laten houden. De winnaar is na een geleverde prestatie de sterkste gebleken. Hij krijgt een krans omgehangen. Er wordt een overwinningslied aangeheven en een overwinningsboodschap uitgegeven.

Nikolaïeten

Er is nog een achtergrond waartegen de naam *overwinnaar* opklinkt. Christus spreekt in de zeven boodschappen gemeenteleden aan die de leer van de Nikolaïeten volgen. Meteen in de eerste boodschap (die aan Efeze) hoort u de tegenstelling: het pleit voor u dat u de praktijken van de Nikolaïeten haat (2:6). Meteen daarop volgt de belofte: wie overwint, geef Ik te eten van de boom des levens... (2:7). Teksten werden in de Oudheid voorgelezen. In een voorgelezen tekst hoor je heel goed de woordspeling: *nikolaïtoon* (6) en *nikoon* (7). In enkele woorden hebt u daar de tegenstelling in beeld waar het om gaat: volg je de Nikolaïeten of ben je een Nico(lien)?

De naam Nikolaïeten komen we tegen in Openbaring 2:6 en daarna nog een keer in 2:15. Hun naam wordt in 2:6 vooral verbonden aan *werken*. Het gaat dus vooral om een levenspraktijk, een ethiek die als leer (2:15) wordt uitgedragen. Het is te verdedigen om de typering in 2:14 en 2:20 te betrekken bij de vraag wat de Nikolaïeten leerden. 2:15 legt immers een verbinding (op gelijke wijze) tussen de leer der Nikolaïeten en de leer van Bileam (2:14). Deze laatste wordt betrokken op het listigen val brengen van de Israëlieten door afgodenoffers te eten en te hoereren.

Dezelfde woorden komen terug in de volgende boodschap, die aan de gemeente van Tyatira. Nu als typering van de leer van Izebel, die gemeenteleden verleidt met haar leer. De volgorde is omgekeerd (dat doet Johannes vaker om variatie aan te brengen), maar het zijn dezelfde woorden. Het een is de praktijk: afgodenoffers eten. Het ander is de typering: dat is hoereren, een trouwbreuk jegens God. Het lijkt er veel op dat de leer van de Nikolaïeten (2:6,15), de leer van Bileam (2:14) en de leer van Izebel (2:20) een en dezelfde leer is. Eten van aan afgoden geofferd vlees is toelaatbaar. Daarmee werd een praktijk van compromissen met de samenleving goedgekeurd. Meedoen met gildemaaltijden, optochten en rituelen met wierook, eerbetoon aan de goddelijke keizer. De Nikolaïeten vonden het niet bezwaarlijk en gingen daarmee te ver in het sluiten van compromissen. De trouw aan de enige Heer die

een christen heeft, komt in gevaar. Dat brengt Jezus over door deze leer te typeren met de oudtestamentische namen van Bileam (de grote verleider van Israël in de dagen van Mozes) en Izebel (de grote verleiderster in de dagen van Elia). Met deze naam wil Hij de gemeenteleden een heilzame schok toedienen: bent u zover heen?

Het is opvallend dat juist op het punt van de werken de tegenstelling blijkt. Dat is meteen in de eerste brief, aan Efeze, duidelijk. Tegenover de werken der Nikolaïeten (2:6) staan de werken der gemeenteleden (2:2): inspanning, volharding, afwijzing van dwaalleraars. Zij krijgen de oproep te horen, hun eerste werken weer te doen (2:5). De strijd van de christenen, waarin ze tot volhouden worden aangespoord, speelt zich af op het terrein van het leven.

Verliezen én overwinnen

De term *overwinnaar* (Nico, Vincent) is een sleutelwoord in het boek Openbaring. Het komt uit het woordenboek van Christus. In hoofdstuk 3:21 klinkt de belofte dat de overwinnaar bij Christus op zijn troon komt te zitten. Ook Hij heeft overwonnen en is bij zijn Vader op zijn troon gezeten. De overwinning van Christus zet zich voort in die van zijn volgelingen. Zijn overwinning werkt zich uit in die van zijn aanhangers.

Christus het Lam heeft al overwonnen. Dat is de boodschap van hoofdstuk 5: het Lam staat als geslacht en is bevoegd de boekrol te nemen. Hij is de sterke Leeuw uit Juda en tegelijk het zwakke Lam dat Zich heeft laten slachten. Christus is ook de Ruiters op het witte paard (6:1-2). Hij gaat van de ene overwinning naar de andere.

Overwinnen komt ook voor in het woordenboek van de tegenspeler. Het beest uit de afgrond overwint de getuigen (11:7). Toch is dit een schijnoverwinning. God laat niet toe dat de zijnen definitief ondergaan. De slachtoffers lijken verliezers, maar zijn overwinnaars (12:11). Je kunt de rode draak aan, niet door eigen krachtsinspanning, maar door het bloed van het Lam. Door met Christus verbonden

te zijn en op zijn offer een beroep te doen. Verliezers, toch overwinnaars. Dat is anders dan in de sport en de oorlog. Daar kunnen verliezers nooit tegelijk winnaars zijn. In de hogere krijgskunde van het christelijk geloof kan dat wel. Het is net zo merkwaardig als wat in hoofdstuk 5 wordt bericht: het Lam dat geslacht is, heeft overwonnen!

De naam *nikoon* loopt als een rode draad door dit bijbelboek (vergelijk ook 15:2 en 21:7) en bepaalt je bij de tegenstelling in dit bijbelboek: loop je in de stoet van Gods tegenstander of in de stoet van Christus, het Lam?

Andere gevaren

Naast de leer van de Nikolaïeten zijn er nog andere gevaren die de gemeentes bedreigen.

- Er is het gevaar van de kant van de synagoge, dat vooral in de boodschap aan Smyrna en Filadelfia wordt genoemd (2:9; 3:9). De joodse gemeenschappen waren in Klein-Azië invloedrijk. Dat maakte het voor de jonge christengemeenschappen moeilijk om een plek in de samenleving te krijgen.
- Er is het gevaar van valse apostelen (2:2). Zij moeten op de proef gesteld en ontmaskerd worden. Omdat zij van buiten de gemeente komen en in de gemeente proberen te infiltreren, lijkt me dat dit weer andere leraars zijn dan de Nikolaïeten die uit het midden van de gemeente zelf voortkomen.
- Er is het gevaar om de eerste liefde en de eerste werken op te geven (2:4-5), om lauw te worden (3:16). De toewijding die er was in de tijd van eerste overgave, is minder geworden.

Gespreksvragen:

- Waar ziet u vandaag het gevaar van het nikolaïtisme opduiken? Op welke punten wordt van ons volhouden gevraagd?
- Naast het aanspreken van hellenistisch gevormde hoorders met beelden uit de sport etc. is ook aanwijsbaar het aanspreken van hoorders die bij het Oude Testament zijn opgegroeid. Wijs in elke brief een oudtestamentisch motief aan.
- Er bestaat een opvatting dat de zeven brieven zeven achtereenvolgende periodes van de kerkgeschiedenis aangeven. Hoe beoordeelt u deze opvatting?

Literatuur:

C. van der Waal, *Gij kustlanden. Een trektocht door de arbeidsterreinen van de apostelen Paulus en Johannes*, Goes 1974.

E.J. Hempenius, *Openbaring I. Bijbelstudie over Openbaring 1-11*, Barneveld 2001.

H.R. van de Kamp, *Openbaring. Profetie vanaf Patmos* (Commentaar op het Nieuwe Testament), Kampen 2000.

“Dak- en thuislozen hebben onze hulp nodig”

Riet van Dijk

Na de dood van Pim Fortuyn kon Jan, 53 jaar en dakloos, de gedachte dat alles met de dood ophoudt, niet meer verdragen. Hij werd opgevoed met het ‘geloof’ dat God niet bestaat, maar na Fortuyns dood begon hij er anders over te denken. Hij kon terecht op een bijbelcursus van Ontmoeting in Rotterdam, een reformatorische stichting die het als haar taak ziet dak- en thuislozen te helpen. “Ook de Here Jezus had omgang met mensen aan de rand van de samenleving, met ‘hoeren, tollenaars en zondaren’. Hij had hun behoud op het oog”, zegt Corine de Jong. Ze is hoofd PR op het centraal bureau van de stichting. Een belangrijke functie, want er moet geld binnenkomen. “Maar een minstens zo belangrijk doel”, zegt ze, “is dat er echt hartelijke betrokkenheid ontstaat bij de achterban.”

Het centraal bureau van Stichting Ontmoeting is gevestigd in een mooi oud pand aan de Mathenesserlaan in Rotterdam. Aan deze laan staat ook de kerk waarin de uitvaartdienst voor Pim Fortuyn werd gehouden. Wat wilde hij trouwens voor dak- en thuislozen doen? Er waren in 1995 in Rotterdam 2872 geregistreerde dak- en thuislozen. Nu is de populatie bijna verdubbeld. Het aantal is in zeven jaar gegroeid naar 4607. Nergens kom ik, als regelmatige bezoeker van Rotterdam, meer zwerfers tegen dan hier. In de trein tussen Rotterdam Alexander en Rotterdam Centraal houden ze hun verhaal, op het station hangen ze rond, en als ik in de metro zit, komen ze weer langs. Op het plein waar ik altijd uitstap, word ik regelmatig door een magere vrouw aangeklampt.

Corine de Jong zit in de vergaderkamer met hoog plafond - het galmt bijna - en beaamt dat mensen vaak een afkeer hebben van dak- en thuislozen. Maar, kan zij ook melden, onder de achterban van Ontmoeting is het bewustzijn van de problematiek en de betrokkenheid bij dak- en thuislozen de laatste jaren toch gegroeid. “Vroeger leefde nog heel sterk het vooroordeel: die daklozen kiezen er zelf

voor, het is hun eigen schuld. Nu zeggen meer mensen: nee, deze mensen hebben onze hulp nodig, ook vanuit bijbels perspectief.”

Vooroordelen

Een belangrijk middel om betrokkenheid bij de achterban te creëren, is het wegnemen van oordelen en vooroordelen. “Daar zijn we dus al voor een deel in geslaagd”, zegt de PR-medewerker. “Maar het blijft zo dat hulp aan dak- en thuislozen moeilijker te verkopen is dan bijvoorbeeld hulp aan kinderen in de derde wereld. Vooral als het gaat om dak- en thuislozen die in detentie hebben gezeten, ook een doelgroep van Ontmoeting. Ze moeten ze veel strenger straffen, zeggen mensen, de gevangenis is geen hotel.”

“Ze hebben ook zeker straf nodig”, is het commentaar van Corine de Jong, “maar als de straf uitgezeten is, moet het wel weer zo zijn dat ze een normale kans hebben. Dan mag je in feite niet meer terugblikken op het leven dat iemand heeft gehad. Dat is moeilijk, maar wij proberen dat wel aan de achterban mee te geven. Het is nodig dat iemand weer een goede kans krijgt, bijvoorbeeld met een resocialisatieprogramma.”

Een heel aantal mensen denkt ook dat dak- en thuislozen niet anders willen, dat ze niet gewoon willen leven. “Maar je moet dan wel aandacht hebben voor hun achtergrond”, vindt De Jong. “Het kan best zijn dat iemand vroeger al tien keer heeft geprobeerd af te kicken, een baan te vinden, in een huis te leven. Als dat elke keer weer mislukt, geef je op een gegeven moment de moed op en zeg je: ik wil niet meer. Terwijl het in feite zo is dat je het niet meer kunt.”

Straatactie

Er zit een enorme kloof tussen de wereld van de dak- en thuislozen en onze wereld. Dak- en thuisloosheid staat vaak heel ver van je bed. “Ik kom zelf bijvoorbeeld uit Waddinxveen, daar zie ik nooit een dakloze”, zegt De Jong. “Daarom vinden wij het zo belangrijk om de achterban in contact te brengen met de doelgroep. We houden bijvoorbeeld ontmoetingsdagen, waarop dak- en thuislozen vertellen over wat ze meemaken. Dan merken we dat er iets ontstaat tussen hen en het publiek. Dat is ontzettend mooi en het werkt ook nog heel lang na. Mensen blijven bijvoorbeeld kaarten sturen of ze gaan vrijwilligerswerk doen.”

Heel belangrijk voor de betrokkenheid is ook de straatactie die twee keer in de maand in Rotterdam wordt gehouden. Dan delen medewerkers samen met vrijwilligers, bijvoorbeeld leden van een vereniging of een kerkenraad, soep en brood uit in het centrum en op de Keileweg, waar de prostitutiezone is. "Daar is veel animo voor", zegt Corine de Jong, "we zitten nu al tot eind volgend jaar vol. Als mensen daar zijn geweest, zie je vaak dat ze helemaal omgaan. Het is vreselijk wat je daar ziet, zeker bij de Keileweg. Ze zeggen dan: we moeten die mensen gewoon ontzettend helpen. En ook de dak- en thuislozen zelf waarderen het. Ze vinden het wel bijzonder, omdat er nooit iemand voor hen als mens komt. Ze vragen ook wel waarom wij het doen."

Resocialisatie

In 1988 is Stichting Ontmoeting officieel opgericht. "Een aantal dominees en gemeenteleden in grotestadskerken signaleerde dat er vanuit de reformatorische gezindte nog niets werd gedaan voor dak- en thuislozen", licht Corine de Jong toe. In het bestuur van de stichting zitten vertegenwoordigers uit de Nederlandse Hervormde Kerk, de Christelijke Gereformeerde Kerk, de Gereformeerde Gemeente, de Gereformeerde Gemeenten in Nederland en de Oud-Gereformeerde Gemeenten in Nederland. Het grootste gedeelte van de achterban maakt van deze kerken deel uit en ook het geld komt van begunstigers, kerken, bedrijven en scholen in deze kringen. Daarnaast krijgt Ontmoeting nu subsidie van het Ministerie van Justitie, van de gemeente Rotterdam en via de AWBZ, de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten, omdat er ook zorg wordt verleend aan dak- en thuislozen.

"Drie jaar na de oprichting, in 1991, is in Rotterdam het dienstencentrum geopend", vertelt De Jong. "Het dienstencentrum is voor laagdrempelige opvang. Hier kunnen dak- en thuislozen komen voor praktische diensten als een douche en een lunch, een kopje koffie en een praatje. In 1995 werd het woon-werkcentrum in Epe geopend, waar dak- en thuislozen die uit detentie komen, terecht kunnen. Bij deze groep zie je vaak dat ze weer terugvallen in het oude levenspatroon, in de criminaliteit en de verslaving. In Epe volgen zij een resocialisatieprogramma van zestien maanden om dat te voorkomen. Het centrum in Epe werd in eerste instantie opgezet om dak- en thuislozen die bij het dienstencentrum

Het woon-werkcentrum in Epe, waar dak- en thuislozen die uit detentie komen, een resocialisatieprogramma kunnen volgen (foto Ontmoeting)

in Rotterdam komen, te resocialiseren. Maar dat was te hoog gegrepen. Het is een pittig programma en het bleek gewoon te moeilijk voor hen. Je moet dak- en thuislozen in hun eigen leefomgeving houden en van daaruit kijken wat je kunt doen om ervoor te zorgen dat ze niet alleen niet verder afglijden, maar ook een stapje verder komen. We zijn daarom vorig jaar in Rotterdam met een woonprogramma begonnen, waarbij mensen tijdelijk in een kamer kunnen wonen en daarna worden begeleid naar een eigen woning. Je ziet nu dat dat meer bij hen past dan een uitgebreid programma volgen. Het kan dan best zijn dat iemand wel verslaafd blijft of geen werk krijgt, maar dat is nog altijd beter dan dat hij op straat blijft leven."

Thuisloosheid

De behandeling en begeleiding in het resocialisatieprogramma richt zich op de speciale problematiek van thuisloosheid. "Een kenmerk van thuisloosheid is dat mensen heel slecht sociale contacten kunnen opbouwen", legt Corine de Jong uit. "Dat kan te maken hebben met allerlei dingen die vroeger met ze gebeurd zijn. In hun jeugd hebben ze vaak geen geborgenheid gehad, geen liefde van hun ouders, waardoor ze als kind al een heel sterk wantrouwen hebben gekregen tegen mensen.

Aan het begin wordt met de mentor, een hulpverlener, een leerroute opgesteld, waarin de cliënt kan bepalen aan welke leerdoelen hij wil gaan werken. Dat kan bijvoorbeeld zijn: met agressie leren omgaan, de vrije tijd nuttig besteden of sociale contacten opbouwen. Daarnaast volgen de cliënten een werktraject, waarin ze kunnen leren een normaal werkritme op te bouwen.

Al zijn er altijd mensen die finaal terugvallen, dit programma heeft effect. Uit een onderzoek is gebleken dat een groot deel van de cliënten niet meer terugvalt in de verslaving en ook niet meer in contact komt met justitie. Een heel aantal bouwt een maatschappelijk goed leven op. En ook cliënten die niet het hele programma hebben gevolgd - of doordat ze regels hebben overtreden en zijn geschorst, of doordat toch blijkt dat ze niet in het programma passen - kunnen nadien redelijk functioneren. Ze geven zelf ook aan dat ze er wat aan hebben gehad. Als het programma halverwege is afgebroken, wil dat dus niet zeggen dat het is mislukt."

Buitenslapers

De laatste jaren heeft Ontmoeting haar activiteiten sterk uitgebreid. "Dit jaar is het veldwerk erbij gekomen, het werk onder 'buitenslapers'", vertelt De Jong. "In Rotterdam zijn zo'n vierhonderd mensen die altijd in portieken of bosjes slapen. Ze hebben met niemand contact, je moet ze echt opzoeken en heel langzaam proberen wat vertrouwen op te bouwen. Dat is heel moeilijk, omdat deze mensen vaak erg wantrouwend zijn.

Ook het E-centrum is iets van de laatste tijd. Daar kunnen bezoekers een computercursus volgen en e-mailen. Dat slaat goed aan. Via e-mail contacten opbouwen is makkelijker dan bellen of op bezoek gaan.

Verder willen we kijken of we misschien ook iets kunnen betekenen voor dak- en thuislozen in middelgrote gemeenten. Omdat dak- en thuisloosheid in het algemeen toeneemt, krijg je ook meer dak- en thuislozen in kleinere steden. Dat heeft te maken met de toenemende individualisering. Mensen staan allemaal op zichzelf. Als ik lees in de krant dat iemand in een flat een jaar dood kan liggen, dan denk ik: dat is al een stukje thuisloosheid. Iemand heeft blijkbaar geen enkel contact met de omgeving. Dat zie je toch steeds meer toenemen en daarvan willen we de achterban ook bewust maken. Het is niet alleen in een stad als Rotterdam of Amsterdam of Utrecht, het kan ook uw buurvrouw zijn.”

Levensvragen

Stichting Ontmoeting biedt opvang en hulp aan dak- en thuislozen, zoals ook het Leger des Heils dat doet. Ontmoeting werkt ook samen met andere instellingen in Rotterdam voor dak- en thuislozen. Maar wat heeft Ontmoeting nu meer te bieden, vanuit haar reformatorische achtergrond?

“Wat willen we meegeven...”, aarzelt Corine de Jong. “Ja, de inhoud van de Bijbel, maar dat interpreteert de een anders dan de ander.” Dan zegt ze: “Uit een onderzoek onder drie christelijke instellingen voor dak- en thuislozen kwam deze typering van Ontmoeting naar voren: tegen de duistere achtergrond van het bestaan van de mensen is er hoop in de Here Jezus. Voor ons is het een gegeven dat alle nood in deze wereld komt door de zonde. Wij hebben, hoe ellendig het ook is, alle narigheid over onszelf afgeroepen. Maar daar moeten we niet in blijven steken, want daarna is het wel zo dat de Here Jezus is gekomen om het verlorene te zoeken. Deze missie geeft een spanningsveld, voor de dak-

en thuislozen die in aanraking komen met een compleet andere wereld, en ook voor ons. Want hoe kun je op een goede manier toch iets van een christelijke levenswijze overbrengen? Het is ook best moeilijk dat je werkt vanuit een reformatorische achterban en tegelijkertijd met een doelgroep die meestal niets van het christelijk geloof weet. Wij denken bijvoorbeeld wel na over het gebruik van een vertaling van de Bijbel en van televisie en verantwoorde video's, terwijl dat binnen een bepaald deel van onze achterban niet bespreekbaar is.

Wij zijn geen evangelisten, maar we willen graag dat mensen in de Here Jezus gaan geloven. Dat is het beste wat je dak- en thuislozen kunt toewensen. We hebben sinds vorig jaar ook een pastoraal medewerker in dienst, want er is veel behoefte aan zielszorg. Doordat er veel problemen zijn onder dak- en thuislozen, zitten ze met allerlei levensvragen. Waarom overkomt mij dit alles? Waarom is er zoveel lijden in de wereld als er een God is? Vragen die wij zelf ook hebben, maar deze mensen nog veel meer. Daarin proberen we mee te denken en een antwoord te geven.”

Organiseert u aan het einde van het seizoen een avond voor de vereniging of de bijbelstudieclub? Graag komt Ontmoeting voorlichting geven. Voor een afspraak kunt u bellen of mailen: telefoon: 010-4257677; e-mail: info@ontmoeting.org.

Voor meer informatie over activiteiten en doelen van Stichting Ontmoeting, bezoek de website www.ontmoeting.org.

Riet van Dijk is freelance journaliste.

Bijbelstudie in het dienstencentrum in Rotterdam (foto Ontmoeting)

Op kamers

Bertus Leijenhorst

Het nieuwe seizoen is voor veel jongeren een nieuwe start: voor het eerst een baan, voor het eerst gaan studeren, soms ver weg. Je voelt je misschien heel wat of juist onzeker. Bij al dit nieuwe hoort ook de vraag naar het 'op kamers gaan', doe je het wel of niet?

Er zitten heel wat praktische kanten aan, maar ook emotionele kanten. Zowel voor de jongeren als voor de ouders.

Welke betekenis heeft het 'op kamers gaan' en hoe ga je daarbij met elkaar om?

Het op kamers gaan is uitdagend, spannend, eng, normaal en risicovol.

“Een uitdaging”, zei ze als iemand vroeg hoe ze het vond om op kamers te gaan wonen. “Lekker voor mezelf zorgen, zelf beslissen.”

't Is donderdagavond in haar tweede week. Ze denkt aan thuis, ze mist ze wel.

't Is wel stil alleen.

Ontwikkelingen

Het valt niet mee een kamer te vinden en de prijzen zijn hoog. Het is een landelijk verschijnsel dat jongeren later op kamers gaan en steeds minder op kamers gaan. Zo'n 20 jaar geleden zat meer dan de helft van eerstejaarsstudenten op een kamer. Nu is dat aantal bij de start nog maar ongeveer 25%. In de loop van de opleiding neemt dit aantal toe. Van de vierdejaars studenten woont ongeveer 80% op kamers. De OV-kaart heeft hierop ongetwijfeld grote invloed. Het is goedkoper en gemakkelijker om thuis te blijven te wonen.

Jongeren die werken, blijven ook steeds langer thuis wonen.

Je ziet wel dat de deelname aan het ouderlijk gezin verandert. In toenemende mate wordt de jongere in z'n ouderlijk huis kamerbewoner of kostganger. De eigen kamer(s) zijn volledig ingericht als woonplek.

Toch zie je bij velen de drang ontstaan om op zichzelf te gaan wonen.

Op kamers gaan is heel normaal

Vogels vliegen uit het nest. Als je het ziet gebeuren die eerste keer, dan houd je je hart vast. Met wilde, fladderende bewegingen komt het diertje neer. Het moment is goed gekozen, hij is er nét aan toe. Het is een heel gewone, natuurlijke drang van jonge mensen als ze op zichzelf willen wonen. Het is een blijk van een gezonde ontwikkeling.

Vanaf de bevalling begint er een proces van loskomen en afstand nemen. Dit loskomen is altijd relatief, want je blijft als kind ook altijd verbonden aan je ouders, zelfs als ze al gestorven zijn. Deze natuurlijke en positieve hechting is noodzakelijk om op een evenwichtige manier los te komen.

Ook al heb je er als ouders of als jongere misschien moeite mee, toch is het een gewone gang. Het feit dat het misschien emotioneel is, geeft wellicht juist aan dat het goed was en is in de relatie. Zo kan het ook pijnlijk zijn, als je afscheid neemt van de buurt waar je met genoeg gewoond hebt. Een positieve hechting loslaten is emotioneel en dat is heel normaal.

De jongere is bestemd om zijn vader en moeder te verlaten en een eigen leven te beginnen. Dit past

ook bij de gewone gang van het leven. Ook ouders zijn er, op een gegeven moment, aan toe weer op zichzelf te zijn. Als jongeren te lang blijven 'hangen', kan dit voor beide partijen een belemmering worden.

Afscheid nemen gebeurt van twee kanten

Als we zeggen dat de jongere op kamers gaat, dan betekent dit tegelijk dat er iemand achterblijft. In de gezinssituatie is dat één of beide ouders. Vaak hebben de achterblijvende ouders er moeite mee. Als de verhouding goed was, is het vaak lastig om mee te maken dat je kind uitvliegt. Zo kan het lastig zijn als je kind zijn of haar leven steeds meer gaat delen met anderen. Je wordt als ouders steeds minder het centrale punt, er is steeds minder een vertrouwensrelatie.

Of het wordt zo stil in huis, helemaal als je als één ouder achterblijft. Vaak is dit voor een jongere een (verzwegen) reden om maar niet te gaan. Maar je moet het tóch leren weer een leven voor jezelf op te bouwen. Daarvoor kun je niet je kind vasthouden. Ook kun je als ouders je zorgen hebben over hoe het zal gaan daar ver weg. Je kind heeft inderdaad de ruimte om z'n eigen leven te leiden. Hij/zij heeft inderdaad de kans om daarin de eigen keuzes te maken. Die zijn misschien wel heel anders dan je als ouders zou willen. Je bent inderdaad de controle kwijt. Je moet die ook niet proberen vast te houden, want dat is onmogelijk.

Voor ouders is het waardevol om je kind te helpen bij het op kamers gaan. Hierbij moet je evenwicht vinden tussen enerzijds je kind de ruimte geven voor z'n zelfstandigheid en eigen beslissingen, en anderzijds je gewone gezonde belangstelling en betrokkenheid. Het is óók leuk om te helpen de kamer te behangen. Zo leer je het plekje kennen en de wereld van je kind. Het is vaak zinvol te helpen bij de formaliteiten van verzekeringen, burgerlijke stand etc.

Zo blijf je betrokken op het leven van je kind. Van jouw kant als ouders moet je je inspannen zijn of haar nieuwe wereld te leren kennen, zodat je de verhalen begrijpt. Je moet je inzetten om betrokken te blijven op het leven van je kind. Daarbij moet je je

wel realiseren dat hij of zij bezig is zelfstandig te worden, ook al heb je daarover misschien je zorgen.

*Er was eens een arme vrouw die een zoon had die wou reizen; toen zei de moeder: "Hoe kun jij op reis gaan? Wij hebben toch helemaal geen geld dat je mee kunt nemen?"
Toen zei de zoon: "Ik kan mezelf best redden."
(uit één van de sprookjes van Grimm)*

Op kamers gaan: bouw je eigen plekje

Voordat je als jongere zover bent, heb je er al veel over gehoord. Je hebt je er een beeld van gevormd. Het is uitdagend om je eigen plekje te creëren. Leuk, spannend, je eigen kamer, je eigen meubeltjes, je eigen uitzet. Voor jezelf zorgen. Je bent helemaal los van alles wat thuis op een bepaalde manier geregeld was, los van alle gewoontes, verplichtingen en regels. Je kunt zelf helemaal uitmaken wat je doet en hoe je dat doet. Hoe laat ga je naar bed, hoe laat sta je op? Wat eet je, hoe eet je? Met wie ga je om, waar ga je heen? Hoe ga je om met de Here?

Als het goed is, was je eigen thuis een veilige, stabiele woonplek. Helaas is dit niet altijd zo. Je ouderlijk huis moet je thuisbasis zijn waar je altijd terecht kunt. Het is voor alle mensen belangrijk zo'n veilige basis te hebben. Als je op kamers gaat, is het belangrijk dat je hiervan je eigen stabiele plek maakt. Het moet een plaats worden waar je het goed hebt, je moet er je eigen 'nest' van maken. Daar kun je zelf veel aan doen, door je inrichting en de structuur van zowel je kamer als je leven. Het tegendeel is dat je zwerver wordt met een nachtverblijf (dat dan meestal alleen overdag beslapen wordt).

Op kamers gaan: bouw je eigen sociale omgeving

Als je op kamers gaat, dan kom je ook in een nieuwe kring van mensen te werken, te studeren, te leven. Het is belangrijk om vanaf het begin actief te zijn in het opbouwen van nieuwe relaties. Het is in veel opzichten belangrijk mensen om je heen te hebben met wie je het goed hebt. Ook al heb je in je vorige woonplaats je vriendenkring, toch is het belangrijk ook in de nieuwe plaats te gaan aarden. Daarmee voorkom je dat er een grote tegenstelling ontstaat tussen doordeweeks en weekend. Doordeweeks kan dan het moeizame deel worden van werken of studeren, van plichten, misschien zelfs van eenzaamheid. Het weekend wordt dan een vluchtplaats waar het telkens weer even goed is. Maar je ziet alweer op tegen de volgende week. Vooral jongeren met verkeer in hun thuisgemeente hebben hier last van.

Je hebt er zelf een verantwoordelijkheid in om de brug naar thuis te slaan. Vertel over je leven, je studie, je nieuwe contacten enz. Dan kunnen zij aan-

dacht hebben. Het is goed dat ouders en jongeren weten van elkaars leven en dit delen met elkaar. Als je gaat studeren, is het heel waardevol om je aan te sluiten bij een positieve studentenvereniging. Daar bouw je veel contacten op. Daar kun je het gezellig hebben. Maar in deze fase van je leven gebeurt er ook zoveel qua zelfstandig worden. Dan is het waardevol om jonge mensen te hebben met wie je stimulerende of confronterende gesprekken hebt. Op weg naar volwassenheid ben je ook bezig met je relatie met de Here. Steeds meer moet je het zelf doen. Steeds meer ben je er zelf voor verantwoordelijk, hoe jij leeft met de Here. Daarbij hebben jongeren en ouderen het nodig dat er mensen zijn die ze daarop aanspreken en daarover met ze spreken. Het is duidelijk dat studenten vrijwel overal hun contacten hoofdzakelijk opbouwen in de eigen studentenkring. Toch is het goed om ook je contacten op te bouwen in de plaatselijke kerk. Je kunt daarmee de eenzijdigheid van de studentenwereld doorbreken. Je kunt ook betekenis hebben in die plaatselijke kerk. Ook al ben je daar misschien tijdelijk (dat weet je ook niet van tevoren), toch kun je daar je relaties opbouwen. Tegenwoordig zijn kerken in studentensteden heel actief hiermee bezig en is er veel mogelijk. Het is raadzaam lid te worden van die plaatselijke kerk en met je medestudenten ook actief lid te worden. Als je (nog) vaak in je thuiskerk bent, kun je daar (tijdelijk) gastlid blijven. Dan kun je, als belijdend lid, bijvoorbeeld in beide gemeenten aan het avondmaal gaan.

Risico's en risicogroepen

Het gaat ook wel eens mis. De kansen en de mogelijkheden daarvoor liggen voorhanden. Soms mislukt het contact met thuis. Je raakt elkaar dan kwijt, terwijl je het misschien beiden niet wilt. Er kan de situatie ontstaan dat je als kamerbewoner jezelf gaat verwaarlozen. Je verwaarloost je kamer, je betaalt je rekeningen niet, je maakt schulden, je gaat drinken, je raakt verslaafd aan tv/video of gokken en je voelt je ongelukkig. Je kunt de Here kwijtraken en de omgang met Hem verwaarlozen. Het kan voorkomen dat het je niet meer lukt om je verantwoordelijkheid te nemen. Daar kun je je heel beroerd onder voelen en depressief worden. De

meesten proberen dit zo lang mogelijk te verbergen, zodat het onzichtbaar blijft. Dan zijn je contacten met thuis, je vriendenkring en in de kerk zo belangrijk. Het moet mensen opvallen dat je zo verandert. Dan is het goed dat mensen je daarnaar vragen.

Het klinkt misschien wat vreemd, maar je kunt spreken van risicogroepen. Daar is de kans dat er problemen ontstaan, het grootst. Er blijken drie groepen te zijn.

De eerste betreft de jongeren die voor het eerst op kamers gaan. Zij hebben de neiging om alle boeiende dingen van het leven te gaan ontdekken en storten zich daarin, terwijl ze nog niet een evenwichtige structuur hebben aangebracht in hun leven en contacten.

Een andere groep betreft studenten die afgestudeerd zijn en blijven hangen in hun studieplaats. Als ze geen werk hebben, ontstaat er een stuk leegte in hun bestaan. Ze verliezen steeds meer de (studenten)contacten, doordat dezen een ander bestaan gaan opbouwen. Vaak hebben deze achterblijvers onvoldoende contacten opgebouwd in de kerk of in hun sociale omgeving.

De derde risicogroep betreft de werkende jongeren die op kamers gaan in een andere plaats. In tegenstelling tot studenten is er bij hen een scheiding tussen de contacten overdag op het werk en die in hun vrije tijd. Zij moeten zelf een nieuwe kring opbouwen. Dat is aanmerkelijk moeilijker dan voor studenten. Die kunnen nog simpel naar een studentenvereniging gaan, maar waar moet de werkende jongere heen?

Een kwestie van balans

Het is bijzonder om je kind te helpen om op kamers te gaan. Als ouders moet je helpen, begeleiden, aandacht hebben, vasthouden, maar toch moet je ook afstand nemen, ruimte geven, zelfstandigheid stimuleren, verantwoordelijkheid laten. Vind daarin maar eens het juiste evenwicht.

Als jongere moet je ruimte nemen om je nieuwe eigen wereld op te bouwen, nieuwe contacten te leggen, verantwoordelijkheid te nemen en structuur aan te brengen in je leven. Daarnaast is het spannend en uitdagend om het leven te leren kennen. Het is ook een tijd waarin je van heel veel dingen kunt genieten, een tijd om nooit te vergeten.

Balans betekent dat je daarbij de anderen niet vergeet en de Here je centrale punt is, zodat Hij je Thuis is als je het huis uit gaat.

De heer A.J. Leijenhorst te Dalfsen is docent aan de opleiding SPH van de Gereformeerde Hogeschool in Zwolle. Verder heeft hij een praktijk voor psychosociale therapie.

Onwijs rijk!

Een nieuwe bijbelstudieuitgave!

Jaap Siertsema

Een nieuwe schets van de Commissie BijbelstudieUitgaven! En dus een nieuwe mogelijkheid om de eerste brief van Paulus aan de Korintiërs door te werken.

Dat bijbelstudie nuttig is, zal voor de lezer van WEGWIJS duidelijk zijn. Dat was het voor Paulus ook! Hij schreef aan Timoteüs: 'Alles wat in de Schrift staat, is door God geïnspireerd en bruikbaar voor het onderrichten van de waarheid, het weerleggen van dwalingen, het herstellen van fouten en voor de opvoeding tot een rechtschapen leven' (2 Tim. 3:16; GNB-vertaling).

Veelzijdig

Een mooie brief, met een veelzijdige inhoud, die eerste brief van Paulus aan de Korintiërs. En de auteur van de schets, ds. G. Gunnink van de kerk uit Amersfoort-West, geeft goede informatie in de tien hoofdstukken die de schets telt. Er was nogal wat aan de hand in de gemeente van Korinte! Misstanden bij het avondmaal, hoererij, onderlinge verdeeldheid en wat al niet meer! Maar - en dat is het bijzondere van Gods Woord - ondanks dat die zaken zich zo'n kleine 2000 jaar geleden afspeelden, is er voor ons toch ontzettend veel van te leren. En dat hebben we nodig voor een christelijk leven in alle verbanden.

We laten hieronder ds. Gunnink alvast aan het woord. Uit een aantal hoofdstukken zal een citaat volgen. En dan ben ik ervan overtuigd dat het uitnodigt om deze brief aan de hand van de nieuwe schets door te nemen.

Er is van alles mis in de gemeente, het is dus allesbehalve een volmaakte kerk. Toch worden de leden aangesproken als *heiligen* in Jezus Christus. Ds. Gunnink schrijft dan: 'Er kan veel aan de hand zijn in een gemeente, terwijl het toch Gods heilige gemeente is en blijft. Dat blijft vooropstaan. Wat een geduld en liefde zitten in deze adressering verborgen. Dit leert je met veel mildheid naar Gods gemeente te kijken. Paulus schrijft Korinte aan, niet af. ... Gods grote liefde in Christus voor de gebrekkige gemeente van Korinte laat je op een andere manier kijken naar de gebreken van je eigen kerk.'

Oude plunje

Wanneer ds. Gunnink 1 Korintiërs 3 en 4 bespreekt, heeft hij het onder andere over gemeenteopbouw. In verschillende kerken heb je er een commissie voor. Belangrijk! 'Toch is het ook goed het betrekkelijke van deze meer specifieke vorm van gemeenteopbouw te beseffen. De gemeente van Christus is geen bedrijf. De opbouw is niet afhankelijk van ons presenteren, van onze methodes, van onze goed geleide gemeenteprocessen. ... Gemeenteopbouw is in de eerste plaats *geloofsopbouw*. Als het niet daarom gaat, is alle bedrijvigheid niets dan activisme. Gemeenteopbouw is om te beginnen een zaak van veel stilzitten. Stilzitten, om te luisteren. Stilzitten, om te bidden. Stilzitten, om te delen.'

Het vijftiende hoofdstuk uit de brief van Paulus is bemoedigend: Jezus is opgestaan! En wij zullen ook opstaan met een nieuw lichaam. Ds. Gunnink: 'En wat de transformatie van vergankelijkheid naar onvergankelijkheid betreft: de benen van vlees en bloed zijn echt niet sterk genoeg om de eeuwige feestkleding te kunnen dragen. Gods rijk is veel te heilig en mooi om daar binnen te lopen met de oude plunje die door de zonde is bevuild. We hebben nieuwe benen nodig om binnen te gaan, nieuwe handen om het Godsge Geschenk van de eeuwige vreugde te kunnen dragen.'

Het is verleidelijk om meer te citeren. Over het (on)gehuwd zijn, over de plaats van de vrouw in de gemeente of over tongentaal. Dat gaat niet en is trouwens ook niet nodig. Uw belangstelling is waarschijnlijk al gewekt. En terecht. De Schrift (dus ook de eerste brief aan de gemeente van Korinte) is geïnspireerd en bruikbaar! Maak er gebruik van! En voel je onwijs rijk.

N.a.v.: Ds. G. Gunnink
Onwijs rijk. De eerste brief aan de Korintiërs
Uitg. De Vuurbaak, Barneveld
i.s.m. Gereformeerde Bijbelstudiebond
ISBN 90 5560 261 2
124 pag. Prijs € 7,90

Goed nieuws voor bestudeerders van Openbaring!

Onlangs is *Openbaring II* verschenen, de bijbelstudie van de hand van ds. E.J. Hempenius over de tweede helft van het laatste bijbelboek. (ISBN 90 5560 233 7, 120 pag., prijs € 7,50.)

Waarom dopen wij onze kinderen?

J.H. Kuiper

Wie mensen kent uit de Samen-op-Wegkerken (en wie kent die niet), voelt vaak een grote verwantschap. Je komt dezelfde nestgeur tegen. Erediensten lopen volgens dezelfde principes, min of meer. En kleine kinderen worden gedoopt. Tegelijk weten we, dat het de kerken zijn die prof. dr. H.M. Kuitert ongemoeid laten. Ze kennen ook veel papieren leden; van tucht is amper sprake. Naast de verwantschap die herkenbaar is in de oude papieren van de kerk, merken we ook een enorm verschil in omgang met het Woord van de Here. Je moet vaak wel goed luisteren voor je door hebt dat onder de bekende termen toch andere waar wordt aangeboden.

Als je dan ook nog eens mensen kent uit de evangelische of baptistische hoek, valt eerst een groot verschil op. Bij de erediensten kijken ze niet op een kwartiertje meer zingen; het zijn allemaal, vanuit wat wij gewend zijn, onbekende liederen en in de verkondiging wordt een sterk beroep op je emoties gedaan. Kleine kinderen worden niet gedoopt. Tegelijk merk je dat het hun vaak echt om de Here gaat en zijn Woord. En daarom voel je ook grote verwantschap. Eigenlijk meer dan met vrijzinnige protestanten uit de andere hoek.

Veel mensen komen zo ook bij een evangelische groepering terecht. Uit teleurstelling over het kerkelijke leven dat ze in hun traditionele kerk gekend hebben. Ook voor mensen uit de vrijgemaakte kerken heeft deze beweging haar aantrekkingskracht. Deze manier van kerk-zijn is dan een warm bad. Dat de kinderdoop niet wordt toegepast en dat je zelf opnieuw gedoopt moet worden, nemen ze dan op de koop toe. Het is dan erg verleidelijk om te zeggen dat je de doop in het midden laat, ook in het gesprek met hen. Toen aan het begin van de twintigste eeuw iemand in de Verenigde Staten de fundamentele geloofsartikelen op een rij zette, liet hij de doop ook weg om zoveel mogelijk groeperingen, denominaties zeggen ze daar, achter die verklaring te krijgen. Dit sloeg aan en mensen die met zijn toch wat gereduceerde geloofsbelijdenis instemden,

gingen als fundamentalisten verder in de geschiedenis. Echter: je kunt de doop alleen in het midden laten, als je hem in feite als teken van Gods trouw opgegeven hebt en eerder ziet als bevestiging van je eigen wedergeboren-zijn.

College over de kinderdoop

Vragen over de doop leven overal. Ook in Zuid-Afrika. Daar doceerde prof. dr. L. Floor aan de Christelijke Universiteit te Potchefstroom de nieuwtestamentische vakken. Hij kwam in zijn werk ook vele vragen over de kinderdoop tegen. Hij gaf daarover college. Deze colleges zijn bewerkt en vertaald in het Nederlands. De oorsprong is duidelijk herkenbaar in de opzet. Het is niet meer en niet minder dan collegestof.

Niet meer: colleges worden gegeven aan een academische opleiding. Daar leer je God liefhebben met je verstand. Deze gave van de mens komt dan ook sterk naar voren. Meningingen van anderen worden geanalyseerd, en de sterke en zwakke kanten worden benoemd. Wie echter iets zoekt over de vraag waarom de kerken die de kinderdoop verwerpen, zo'n emotionele aantrekkingskracht hebben, moet na dit boekje nog even verder zoeken. Vragen voor de bespreking zul je hier ook vergeefs zoeken. Maar waarschijnlijk zijn die er toch al genoeg.

Niet minder: de kracht van een goede docent is dat hij op een heldere manier een overzicht kan geven van de probleemstelling. De stof moet goed geordend zijn en de nieuwere literatuur moet naar voren komen. Dat gebeurt in dit boekje.

- *Overzicht van de probleemstelling.* Dr. L. Floor zet de vragen rond de kinderdoop in historisch perspectief. Hij laat zien dat de kinderdoop al in de oude kerk toegepast wordt en dat dit blijkt uit het verzet ertegen, o.a. bij Tertullianus, die leefde tussen 160 en 220. Het sterke van dit boekje is onder andere, dat de schrijver laat zien hoe vragen rond de kinderdoop en Gods verbond altijd samenhangen met vragen rond de waardering van het Oude Testament. En dat is weer van invloed op je opstelling in deze wereld. Wie een wig drijft tussen Oude en Nieuwe Testament, is vaak geneigd om de wereld de wereld te laten en zich alleen bezig te houden met zogenaamde geestelijke zaken.
- *Ordening.* Het boekje heeft een sterk schemati-

sche opzet. De hoofdstukken zijn onderverdeeld in paragrafen en via de inhoudsopgave kun je gemakkelijk je weg erin vinden. Alle vragen die gesteld kunnen worden, komen kort aan de orde.

- *Literatuur.* Achterin is een bladzijde opgenomen met literatuur. Het is slechts een keuze uit wat er over dit onderwerp verschenen is. Ook het boekje van prof. dr. J. van Bruggen wordt vermeld, evenals een brochure van prof. dr. K. Schilder.¹ In de behandeling van de stof kun je merken dat dr. Floor zijn theologische studie in het naoorlogse Kampen begonnen is, als christelijk-gereformeerd student tussen al die vrijgemaakte. De manier waarop hij spreekt over de besnijdenis van Abraham als teken en zegel van Gods verbond, roept herinneringen op aan hoe o.a. prof. dr. S. Greijdanus daarover schreef. Voor dat gedeelte van het boekje moet je overigens goed wakker zijn.

De doop in de plaats van de besnijdenis

Als je de visie van dr. Floor kort samenvat, komt het erop neer, dat er een duidelijke lijn loopt van de kinderbesnijdenis van het oude verbond naar de kinderdoop onder het nieuwe. Beide verzegelen Gods beloften. De overgang naar de doop wordt voorbereid in de proselietendoop van de joden: de doop voor wie zich wilde aansluiten bij het joodse volk. Floor haalt, via H. Ridderbos, dr. W.C. van Dam aan, die geschreven heeft dat de huisteksten uit het boek Handelingen inderdaad inhouden, dat daarbij ook kleine kinderen aanwezig waren. Bij de proselietendoop gebeurde dit namelijk ook. En dat, terwijl Van Dam in feite tegenstander van de kinderdoop was. Toch blijven voorstanders van de kinderdoop aarzelen om de huisteksten als bewijs voor deze praktijk te gebruiken.

Dat dr. Floor de lijn van besnijdenis naar doop zo nadrukkelijk legt, is opvallend, omdat zijn collega prof. dr. J. van Bruggen in zijn boekje over de doop daar wat vraagtekens bij zet. Floor verwijst wel naar Van Bruggen, maar dan op het punt van het verband tussen geloof en doop. Prof. Van Bruggen legt daar de nadruk op.

Zelf vind ik het een helder verhaal, waardoor ook het belang van de goede belijdenis over de doop naar voren komt voor heel het leven. Dat is namelijk waar het om gaat. Wie de belijdenis van de doop in het midden laat, of de kinderdoop vervangt door de doop van alleen volwassenen, heeft ook de neiging om de betekenis van het Evangelie te versmallen tot alleen persoonlijke redding. Het Oude Testament komt dan in de lucht te hangen en geldt eigenlijk niet meer voor de nieuwtestamentische gemeente. H. Bavinck merkte daarom al eens op, dat de hele theologie is samengevat in een handjevol water. Calvijns positieve houding ten opzichte van de cultuur als zodanig hangt samen met zijn belijdenis over Gods verbond.² Helaas zijn veel van zijn volgelingen toch in het negatieve verstrand.

Waar het boekje dan wat overheen glijdt, is de vraag

waarom alleen de jongetjes besneden werden in Israël. Dat was de nadrukkelijke opdracht immers aan Abraham in Genesis. Door te spreken over de kinderbesnijdenis wordt die vraag wat naar de achtergrond gedrongen, terwijl veel van mijn catechisanten hem stelden. Andere volken kenden en kennen wel de vrouwenbesnijdenis; een gruwelijke praktijk overigens, waartegen terecht verzet wordt georganiseerd door mensenrechtenorganisaties. Dr. W.G. de Vries gaf op die vragen een antwoord in een brochure van het GSEV.³ Daar staat die vraag overigens in een ander kader, namelijk dat van de gelijkwaardigheid van mannen en vrouwen. Hij bevestigde dat de besnijdenis voor jongetjes geen ereteken was, maar een voortdurende herinnering, dat menselijke vruchtbaarheid Gods volk niet bouwt. Mannen moeten niet trots zijn op hun potentie, maar in geloof de weg van de Here gaan. Dit antwoord is weliswaar speculatief (het staat nergens zo in de Bijbel), maar klopt wel met de lijn die Paulus aanwijst in Romeinen 9-11 over de manier waarop God zijn volk bijeenroept, ook onder het oude verbond. Nooit is de 'natuurlijke' weg beslissend geweest daarvoor, zoals o.a. het voorbeeld van de geboorte van Isaäk laat zien. God maakt voor de groei van zijn volk wel gebruik van de natuurlijke weg, maar aan het begin van de vergadering van het echte Israël staat een heel onnatuurlijke geboorte. Wie dat beseft, blijft bewaard voor wat wel verbondsautomatisme heet.

Gereformeerde rijkdom

Terug naar het begin. Ik plaatste de discussie over de kinderdoop in het kader van de aantrekkingskracht van bewegingen die de volwassendoop kennen. Je kunt met enige gezonde jaloezie daarnaar kijken. De gemeente van de baptistenpredikant O. Bottenbley in Drachten trekt sterk de aandacht vanwege de spectaculaire groei. Als je maar niet vergeet dat in de belijdenis van de kinderdoop een wereldbeschouwing meekomt, waarmee je met beide benen in Gods schepping komt te staan. In de beleden eenheid van Oude en Nieuwe Testament heb je echt een woord voor de wereld, dat meer inhoudt dan dat je ziel gered wordt. Intussen overigens blijkt dat ook binnen de evangelische beweging meer aandacht komt voor de taak van christenen in deze wereld, ook in de politiek. Daarom is er te minder reden om het kind van de kinderdoop niet met het badwater van de volkskerk weg te gooien. Dat is de les die ik uit dit kleine boekje trek. Het is zaak je eigen rijkdom te beseffen. Daar ligt voor ons het verband tussen geloof en doop.

N.a.v.: Dr. L. Floor
Waarom dopen wij onze kinderen?
Uitg. Groen, Heerenveen, 2001
ISBN 90/5289/137/5
48 pag. Prijs € 4,95

1 J. van Bruggen, *Het diepe water van de doop*, Kampen 1997; K. Schilder, *Looze kalk*, Groningen 1946.

2 Zie de aankondiging van het werkcongres daarover in dit nummer.

3 L.G.A. Bremmer-Lindeboom e.a., *Vrouw en man, een plaatsbepaling*, Groningen 1983.

Boekaankondigingen

Dr. K.A.D. Smelik
De dood en de Bijbel
Uitg. Jongbloed, Heerenveen
ISBN 90 336 0518 X
128 pag. Prijs € 15,-

Laten we het maar dadelijk en eerlijk zeggen, *De dood en de Bijbel* is geen gemakkelijk boek. Niet omdat het boek niet vlot te lezen is of te hoog gegrepen voor de gemiddelde lezer. Of omdat het boek onsamenhangend of onoverzichtelijk is. Integendeel juist! Met aandacht voor detail en zorg voor volledigheid is in drie hoofdstukken een keur aan teksten uit de Bijbel, het jodendom en literatuur uit omringende culturen over de dood opgenomen. In het eerste hoofdstuk wordt de plaats van de dood in de Hebreeuwse Bijbel (het Oude Testament) besproken. Precies zoals in het Oude Testament komt de opstanding uit de dood hierin nauwelijks aan de orde. In het tweede hoofdstuk, over de plaats van de dood in het Nieuwe Testament, wordt de opstanding uit de dood juist heel sterk belicht. In het derde hoofdstuk wordt een helder inzicht gegeven in het geloof en gedachtegoed van het jodendom over dood en leven. Hoe belangrijk leven voor een Jood is. Ook en juist door de geslachten heen. Met een uitgebreid tekst- en trefwoordenregister is het boek een heel compleet en uiterst bruikbaar naslagwerk.

Dat wil echter nog niet zeggen dat het boek in alle opzichten de Bijbel geheel naspreekt. Zoals bijvoorbeeld dat de oudtestamentische visie op de dood gezien moet worden tegen de achtergrond van het (bepaald niet bijbelse) mensbeeld uit de Mesopotamische literatuur (p. 14): dat de mensen zwakke wezens zijn die slechts leven om de goden te dienen, om daarna af te dalen in een stoffig duister rijk waar zij als schimmen voortleven. En weliswaar wordt uitgebreid aandacht gegeven aan Jezus' dood en opstanding, maar dat Jezus de eersteling uit de doden is (1 Kor. 15:10), blijft buiten beeld. En dat zijn opstanding (juist daarin) volstrekt uniek is, blijft steken in de opmerking dat Jezus' opstanding een overtreffende trap is van oudtestamentische verhaalthema's. Net zoals zijn geboorte. En dat zijn hemelvaart niets anders is dan een variatie op de hemelvaart van Elia (p. 78). En toch zou ik het boek niet in mijn boekenkast willen missen.

Henk Bouwmeester

Ds. J. van Amstel
De zegen van het avondmaal
Uitg. De Banier, Utrecht
ISBN 90 336 0519 8
88 pag. Prijs € 8,25

Kunnen we in onze tijd nog wel spreken van het wonder van de viering van het avondmaal? En ervaren we die viering nog wel als een feest voor de gemeente? Of vind je, wanneer vrijwel de hele gemeente in de ochtenddienst tafel na tafel vult, de dienst wat erg lang worden en vier je dus daarom het avondmaal liever in de middagdienst? Of laat je, wanneer je 's morgens het avondmaal gevierd hebt, de dankzeggingdienst 's middags maar voor wat die is?

Op die en nog heel veel meer vragen geeft ds. J. van Amstel een antwoord in het boekje *De zegen van het avondmaal*. In begrijpelijk taal legt hij uit wat het wonder en de noodzaak, de ernst en de vreugde, de zegen en de vrucht van de viering van het avondmaal zijn. Hoe wij het avondmaal moeten vieren en ons daarop hebben voor te bereiden. Daarbij richt hij zich met name op jongeren. Niet in de flitsende taal waarvan jongeren zich soms bedienen. Maar in gewone taal, soms misschien iets belerend, laat hij de Bijbel spreken dat en waarom de bruid van Christus in de viering van het avondmaal mag uitzien naar de Bruiloft van het Lam. Dat daarom de viering van het avondmaal voluit een feest is waarmee je in alles rekt. Zelfs in de kleding die je draagt tijdens de viering van het avondmaal. Je gaat toch niet in een spijkerbroek naar een feest? Of in somber donker of zwart? Aan de andere kant is het niet van belang waarmee wij ons letterlijk tooien. Het gaat erom hoe wij ons geestelijk kleden en tooien. In dat verband wijst ds. Van Amstel op de gelijkenis van de zoon die jarenlang eigen wegen ging en de vader die desondanks al die tijd op hem bleef wachten. Toen de zoon terugkeerde, werd voor hem een feestmaaltijd aangericht. Maar eerst moest hij zich nieuw kleden. Zich voorbereiden op het feestmaal.

Heel mooi is ook hoe ds. Van Amstel onder woorden brengt, dat in de viering van het avondmaal de gemeenschap der heiligen gediend wordt. Dat er in het leven van de gemeente momenten kunnen zijn, dat we moeite met elkaar hebben. Maar dat die moeiten geslecht worden in de viering van het avondmaal, wanneer we allen als zondaars aan tafel gaan. Zondaars die God zo liefhad dat Hij zijn enige Zoon zond om een ieder die gelooft, vergeving van zonden en het eeuwige leven te schenken. Die liefde kun je toch niet anders met liefde tot God en je naaste beantwoorden?

Henk Bouwmeester

Agenda

Vrouesaaamtredag Kaapstad, Z.-Afrika

Datum: 27 september 2003; aanvang 9.00 uur
Plaats: Vrye Gereformeerde kerk Belhar, H/v Batavia-
en Riebeecklaan
Onderwerp: Die roeping en taak van die vrou in die ge-
meente
Spreker: Ds. E. Viljoen
Prijs: R30-00

League Day Chatham, Canada

Datum: 22 oktober 2003; aanvang 10.00 uur
Plaats: W.I.S.H. Centre, 177 King Street East,
Chatham
Onderwerp: ('s morgens) Offering compassion in dealing
with depression; ('s middags) Living in the joy
of faith
Spreker: Mrs. Judy Heyink; Rev. H. Versteeg
Prijs: \$12.00. Reserveren voor 8 oktober bij Ann
Jongbloed, 8 Farmhouse Place, Chatham,
ON N7L 5C6, tel. (519) 351-0173

Nieuw

Nieuw

Nieuw

WERKCONGRES

Licht en Donker in de Cultuur
'Reis door de nacht'

Actieve bezinning op cultuur in gereformeerd perspectief

Plaats: Zwolle, gebouw van de GH
Tijd: 1 november 2003, 10.00-16.00 uur
Toegang: € 10,- (leden/abonn. WEGWIJS), € 12,50 (niet leden)

Ochtendprogramma:

Interactieve bijbelstudie met *Mieke Brink* (n.a.v. Johannes)
'Reis door de nacht', *Ewoud Gosker* (voordracht/mime)
Cultuur in gereformeerd perspectief, *prof. dr. G.C. den Hertog*
Licht en duister in poëzie, dichter/dominee *Jaap Zijlstra*

Middagprogramma:

'Dream away' door *studenten van de Geref.Hogeschool*

Workshops:

Wisselprogramma op volgorde van inschrijving
Keuze tussen twee korte of één lange workshop (*ook tweede keus opgeven*)

Djembee o.l.v. Tiemen Zijlstra	max 20	1 uur	Symbolisch bloemschikken o.l.v. Ina de Bruine-Kodde	max 20	2 uur
Praten over poëzie met Jaap Zijlstra		1 uur	Beeldhouwen o.l.v. Kees Verweij	max 15	2 uur
Koorzang o.l.v. Harry van Wijk		1 uur	Schilderen o.l.v. Leo Nieuwenhuize	max 20	2 uur
Leren kijken naar kunst met Henk Oostra		1 uur	Tekenen o.l.v. Tonnis Bolks	max 20	2 uur
Schrijf een column o.l.v. Adrian Verbree	max 20	2 uur	Maak een gedicht o.l.v. Ewoud Gosker	max 20	2 uur

Presentaties als afsluiting

Inschrijving: onderstaande bon of via website: www.bijbelstudiebond.nl.
Max. 200 deelnemers. Meer info na inschrijving.
Bon opsturen naar: mevr. A.A. Heerema-v.d. Beek (secretaresse), Oude Middelhorst 56,
9753 BS Haren, of e-mail: a.heerema@bijbelstudiebond.nl

hierlangs uitknippen

Naam: m/v Lid van:

1e keus 2e keus (bij overinschrijving)

1e Workshop 1 uur:
2e Workshop 1 uur:
Workshop 2 uur:

Bespreking met Kamerleden

Kort verslag van de bespreking met de Tweede Kamerleden A. Rouvoet en B.J. van der Vlies, en het Comité Vrouwenbonden op Gereformeerde Grondslag en afgevaardigden van de Gereformeerde Bijbelstudiebond, gehouden op vrijdag 11 april 2003 in het Hervormd Bondsbureau te Nijkerk.¹

De avond voorafgaand aan deze bespreking is de kabinetsformatie tussen CDA en PVDA stukgelopen. Behalve evaluatie van de verkiezingen, de kabinetsformatie en de oorlog in Irak kwam het volgende aan de orde.

Kinderopvang

Van der Vlies heeft Kamervragen gesteld over de gevolgen van kinderopvang voor de opvoeding en vorming van kinderen. Kinderopvang zou arbeidsparticipatie moeten bevorderen. Van der Vlies vindt de subsidiëring onrechtvaardig ten opzichte van de kostwinnersgezinnen. Tijdens het begrotingsdebat sociale zaken, vorig najaar, is het kindgebonden budget aan de orde gekomen. Ouders zouden zelf keuzes moeten kunnen maken. Verdere behandeling van een wetsvoorstel, waar inmiddels schriftelijk op is gereageerd, wordt door het Kabinet uitgesteld vanwege geldgebrek.

Maatregelen tegen porno

Er wordt onderscheid gemaakt tussen 'gewone porno' en kinderporno. Maar waarom geen bredere aandacht voor de bestrijding van porno? Er zijn bepalingen rondom het uitstellen van materiaal. In de maatschappij bestaat een brede aanvaarding. Na de Zandvoorstse kinderpornozaak zijn maatregelen genomen tegen 'kinderseksstoerisme' en is een meldpunt kinderporno ingesteld. Rouvoet heeft na geluiden gehoord te hebben dat dit meldpunt geen subsidie meer zou ontvangen, aan Minister Donner gevraagd het voortbestaan ervan te garanderen.

Een belangrijk obstakel in de strijd tegen porno is de vrijheid van meningsuiting en de mediavrijheid. Antwoorden op Kamervragen zijn soms voorspelbaar en Kamervragen werken soms averechts. Een tv-programma van BNN heeft voor veel commotie gezorgd. Naar aanleiding van de uitzending van 31 maart heeft Rouvoet Kamervragen gesteld, omdat de presentatrice jongeren die twijfelden over een oplei-

dingskeuze, aanraadde naar de reportage te kijken over een 'opleiding' tot escort-girl en prostituee. Het is strafbaar om minderjarigen te werven voor prostitutie.

Euthanasie op pasgeborenen

Onder Paars bestond de neiging om euthanasie te liberaliseren. Onderscheid is gemaakt tussen 1) levensbeëindiging op verzoek, getoetst door regionale toetsingscommissies; 2) levensbeëindiging bij wils- onbekwamen, landelijk getoetst en gezien als een maatregel van bestuur. Zorgvuldigheidseisen zouden als waarborg moeten functioneren. Het grensgebied tussen deze twee groepen werd tijdens de Kamerdiscussie al schimmiger. Over pasgeborenen is nog niet gesproken. Minister Borst heeft destijds een initiatief aangekondigd van late zwangerschapsafbreking. Dit zou samen met levensbeëindiging van pasgeborenen besproken moeten worden. Het huidige Kabinet wil dit niet. Dit betekent winst, maar geen oplossing.

Recent heeft de rechter een uitspraak gedaan over de 'zelfmoordconsulenten' van Stichting De Einder. Deze consulenten geven 'advies', maar geen daadwerkelijke 'hulp'. Dit is een schimmig terrein waar veel vragen over zijn gesteld. Er leek geen vinger achter te krijgen. In rechterlijke uitspraken wordt onderscheid gemaakt tussen morele steun en hulp bij zelfdoding. Een recente uitspraak van de rechter betekent een lichtpuntje.

Van der Vlies meldt dat de SGP en de ChristenUnie vragen hebben gesteld over morfintoediening. In de beantwoording van de vragen wordt het probleem onderkend. De inspectie zal erop letten. Een rapport volgt. Ook dit is een schemergebied: euthanasie onder de vlag van pijnbestrijding.

Abortus

Van der Vlies staat stil bij het recente schokkende nieuws dat naar buiten is gekomen. De rechter heeft een claim toegekend aan een ziekenhuis inzake de geboorte van een ernstig gehandicapt kind, jaren geleden. (Er is hoger beroep aangetekend.) Volgens de ouders en de gehandicapte zelf had deze geboorte niet plaats mogen vinden en had de gynaecoloog tijdens de zwangerschap onderzoek moeten doen in verband met een voorkomende afwijking in de familie. Samen met collega Ormel van het CDA hebben de SGP en de ChristenUnie Kamervragen gesteld.

¹ In verband met de beschikbare ruimte is het verslag, dat op 15 april jl. gemaakt werd door Esmé Wiegman- van Meppelen Scheppink, door de redactie ingekort.

Ook de PVDA en D'66 hebben dit gedaan. Algemeen is men het erover eens dat deze claim niet kan. Na deze vaststelling gaan de wegen echter uiteen en staan oplossingsrichtingen haaks op elkaar. De PVDA en D'66 beschouwen abortus als een 'normale mogelijkheid'.

Asielzoekersbeleid

De nieuwe vreemdelingenwet 'werpt vruchten af,' zoals kortere procedures en een verminderde instroom. Actueel is de speciale regeling van een 'generaal' of 'specifiek' pardon. Minister Nawijn heeft wat ideeën gelanceerd, waarna de vreemde situatie ontstond dat de minister een zelf geschreven motie van de LPF-fractie moest ontraden. De ChristenUnie heeft voor de motie gestemd. Het kabinet heeft de motie bestudeerd en doorgeschoven naar een volgend kabinet. Richting de betreffende groep worden echter geen onomkeerbare stappen ondernomen.

Biotechnologie

Volgens Van der Vlies is een cruciale vraag bij het onderwerp biotechnologie: 'Heiligt het doel de midde-

len?' Je komt voor dilemma's te staan en je moet je afvragen wat de grenzen van de Schepper en zijn schepping zijn.

In de cosmetische industrie is het niet moeilijk om een grens te stellen. Daar kun je vraagtekens zetten bij de gestelde doelen. Maar als het gaat om het ontwikkelen van een levensreddend of levensverlengend medicijn, is het een stuk moeilijker. Een tijdelijke Kamercommissie heeft onderzoek gedaan. De Kamer heeft richtinggevende uitspraken gedaan. De ethische toetsing is zwaarder aangezet. Er zal binnenkort een themacommissie worden ingesteld, waarin Van der Vlies verwacht een vertegenwoordigende rol te kunnen spelen.

De wet op de dierproeven is zojuist behandeld. Ook dit onderwerp vereist ethische argumenten. Van der Vlies beschouwt dierproeven als een 'noodzakelijk kwaad' en wil onderzoek naar alternatieven stimuleren. Te wijzen valt op goed rentmeesterschap. Grondregel daarbij: 'Niet alles wat kan, moet mogen.'

Foto's in WEGWIJS

Vanaf het eerste nummer van WEGWIJS (en dat verscheen in september 1992) zijn de foto's voor ons blad verzorgd door MA-fotografie, oftewel het fotografenechtpaar Martin en Anja Apperloo uit Zwolle (enkele jaren deden ze het samen met Lucas Nijenhuis). Ze hebben heel wat foto's gemaakt, en lieten daarin wel een staaltje van hun creativiteit zien. Je kunt het gerust zo zeggen: het 'gezicht' van WEGWIJS werd voor een niet onbelangrijk deel door hen bepaald.

Het was best een klus om elke maand maar weer voor passende illustraties te zorgen bij soms heel 'abstracte' onderwerpen. Maar die plaatjes waren er elke keer, en zelfs als op het nippertje het verzoek kwam om bij een laat binnengekomen artikel nog een mooie foto te leveren, dan lukte dat en kwam die foto er. Geweldig! Martin en Anja, hartelijk dank voor jullie inzet!

Eveneens uit Zwolle komt onze nieuwe fotograaf. Dick Hekman heeft er zin in om het werk van de Apperloos over te nemen. In dit nummer vindt u al een aantal foto's die door hem 'geschoten' zijn. Dick, we wensen je veel plezier en we hopen dat je onze opdrachten niet al te lastig zult vinden!

Redactie WEGWIJS

Rectificatie

De foto die in het vorige nummer op p. 140 stond afgedrukt, is afkomstig van Fotografie Tom Kastermans, Hilversum.

Hebt u vragen?

Vraagbaak

Als u vragen hebt over de bond, over schetsen, over de verzending van WEGWIJS etc., kunt u de VRAAGBAAK van de Gereformeerde Bijbelstudiebond bellen: 033-432 49 44. Op dit speciale telefoonnummer staat mev. A. Hovenga-Douma u - alleen op werkdagen - graag te woord! U kunt ook gebruik maken van het e-mailadres: a.hovenga@bijbelstudiebond.nl.

Vragenderwijs

Vragen die na een bijbelstudieavond over zijn gebleven, kunt u stellen aan:

Ds. H. van den Berg
Rodenrijseweg 69
2651 BN Berkel en Rodenrijs
e-mail: ds.hvdberg@hetnet.nl

Hij geeft er dan antwoord op in de vorm van een artikel in de rubriek VRAGENDERWIJS. Zo worden anderen, die immers met dezelfde vragen kunnen zitten, ook geholpen!

BONDIG

Overzicht Bijbelstudieuitgaven

<i>Bijbel</i>		
Hij begon (enkele momenten uit Genesis)	E.C. Luth	€ 6,90
Israëls twaalftal (<i>Bijbelstudie compact</i>)	H. Drost	€ 4,90
Schaduw van het Licht (Leviticus)	Joh. de Wolf	€ 6,90
Jozua en Richteren	Joh. de Wolf	€ 7,50
Ruth (<i>Bijbelstudie compact</i>)	Jac. Ophoff	€ 4,90
Naar een nieuw Jeruzalem (Nehemia)	C. van den Berg	€ 7,25
Ester (<i>Bijbelstudie compact</i>)	P. Poortinga	€ 4,90
Gods liedboek voor zijn volk (Psalmen)	G. Kwakkel/ B. Vuijk	€ 6,90
Jesaja, de Redder komt!	H.P. Dam	€ 7,25
Jona, profeet van God	H.J. Room	€ 6,45
Haggai, Maleachi, Zacharia	Joh. de Wolf	€ 7,90
Een Iosprijs voor velen (Marcus)	B.C. Buitendijk	€ 6,90
Spreekende beelden (gelijkenissen)	P.J. Trimp	€ 7,75
Vrede door vrijspraak (Romeinen)	G. Gunnink	€ 7,75
Onwijs rijk (1 Korintiërs) <i>nieuw</i>	G. Gunnink	€ 7,90
Efeze	A.H. Driest	€ 7,25
De brief aan de Hebreëën	M.J.C. Blok	€ 6,35
Levend geloof (Jakobus)	E. Nieland-v.Veen	€ 6,90
Drie brieven van Johannes (<i>Bijbelstudie compact</i>)	J.W. Roosenbrand	€ 4,75
Openbaring I (bijbelstudie over Op. 1-11)	E.J. Hempenius	€ 7,25
Openbaring II (bijbelstudie over Op. 12-22) <i>nieuw</i>	E.J. Hempenius	€ 7,50
God laat Zich kennen (<i>Bijbelstudie compact</i>)	A.J. van Zuijlekom	€ 4,90
<i>Kerkgeschiedenis</i>		
Antwoord uit het verleden (praktische kerkgeschiedenis)	A. Modderman/ P. Poortinga	€ 6,90
<i>Belijdenis e.a.</i>		
De Ned. Geloofsbelijdenis I (art.1-19)	J.M. de Jong	€ 7,25
Samen geloven, samen belijden (DL e.a.)	M.H. Sliggers	€ 6,45
Uitgesproken! <i>nieuw</i>	E. Brink	€ 7,90
Wat is hierop uw antwoord? (liturg. form.)	M.H. Sliggers	€ 6,75
Woorden van waarde (bijbelse kernbegrippen)	A.O. Reitsema e.a.	€ 7,75
Islam, bedreiging en uitdaging	L.W. de Graaff	€ 6,90
Onze gemeente in opbouw	B. van Veen	€ 6,45
<i>Gemeenteschetsen</i>		
1. Heb ik God lief?	€ 7,50	
2. Mensen met toekomst	€ 7,50	
3. Gevouwen handen	€ 7,50	
4. Jouw probleem, mijn probleem	€ 7,50	
5. Leiden en laten leiden	€ 7,50	
6. Gods huis...open huis	€ 7,50	
7. Hoe gewoon is de doop?	€ 7,50	
8. Het Heilig Avondmaal	€ 7,50	
9. Vechten kun je niet alleen	€ 7,50	
10. Gaaf! Bouw je mee aan Gods kerk?	€ 7,50	
11. Tolle lege: neem en lees je Bijbel	€ 7,50	
12. Je mag er zijn!	€ 7,50	
13. Zondagsheiliging	€ 7,50	
14. Groeien in Christus	€ 7,50	
15. Als één lid lijdt... <i>nieuw</i>	€ 7,50	

Te bestellen door overmaking van € 7,50 per schets op giro 3894745 t.n.v. GVI Zwolle o.v.v. de naam van de schets. Let op: bij betaling per Girotel a.u.b. ook uw adresgegevens vermelden! U mag vrij kopiëren.

COLOFON

Gereformeerde Bijbelstudiebond
www.bijbelstudiebond.nl

BESTUUR

Mevr. W.A. v.d. Jagt, *voorzitter*
Weverssingel 26, 3811 GK Amersfoort
tel. (033) 472 83 54
e-mail: w.vdjagt@bijbelstudiebond.nl

Mevr. A.A. Heerema-v.d. Beek, *secretaris*
Oude Middelhorst 56
9753 BS Haren
tel. (050) 534 20 39
e-mail: a.heerema@bijbelstudiebond.nl
(Voor aanmelden/opheffen/splitsen/samenvoegen van verenigingen en overige stukken)

Dhr. W.H. van den Brink, *penningmeester*
Agnietenhove 33
3834 XA Leusden
tel. (033) 494 68 31
email: w.vdbrink@bijbelstudiebond.nl

Dhr. Th. Berends, mevr. C. Beugelink-Aalbers, dhr. W.J.A. Driesens, mevr. H. Jellema-Penninga, mevr. F. Toonstra-Hulzebosch, mevr. E.S.G. Voet-Kloosterman

ADMINISTRATIE

Voor abonnementen, wijzigingen in ledenbestand en/of adres
secr./penn. van de verenigingen
Administratie Gereformeerde Bijbelstudiebond
Postbus 7, 9780 AA Bedum
tel. 050-301 36 36, e-mail administratie@bijbelstudiebond.nl
Gironummer: 83 94 84 t.n.v. Geref. Bijbelst. Bond te Bedum

VRAAGBAAK

voor telefonische vragen (maandag t/m vrijdag):
tel. (033) 432 49 44 (mevr. A. Hovenga-Douma);
e-mail: a.hovenga@bijbelstudiebond.nl

COMMISSIE BIJBELSTUDIEUITGAVEN

Mevr. G. van Gennep-Moeken, *contactadres*
Schipborgerweg 75, 9471 PR Zuidlaren
tel. (050) 409 33 36

THEMACOMMISSIE

Mevr. G. van Gennep-Moeken, *contactadres*
Schipborgerweg 75, 9471 PR Zuidlaren
tel. (050) 409 33 36

REDACTIE

Mevr. M.J.A. Zwikstra-de Weger, *eindredacteur*
Narcisstraat 39, 3333 GX Zwijndrecht
tel. (078) 612 28 33 / fax (078) 612 43 47
e-mail: m.zwikstra@bijbelstudiebond.nl

Mevr. M.C. Kwey-Haasdijk, *redactiesecretaris*
Soerendonk 33, 3823 AN Amersfoort
tel. (033) 455 95 57
e-mail: m.kwey@bijbelstudiebond.nl

ds. J.H. Kuiper (*hoofdredacteur*),
ds. S.W. de Boer
dhr. H. Bouwmeester,
mevr. B.M. Hoeksema,
mevr. W.A. van der Jagt

ABONNEMENTEN WEGWIJS

Particulier abonnement per jaar € 15,-.
Opzeggen voor 1 december
Prijs voor leden € 12,50, en voor *dubbelden* € 7,50.
Losse nummers verkrijgbaar door overmaking van € 2,- op
gironr. 83 94 84 t.n.v. Geref. Bijbelst. bond te Bedum onder
vermelding van 'WEGWIJS' met jaargang en nr.

WEGWIJS is ook op cassette en in braille
ver verkrijgbaar.

Informatie en opgave:
CBB, Chr. Bibliotheek voor Blinden en
Slechtzienden, Postbus 131,
3850 AC Ermelo. Tel. 0341 - 565499

*Na overleg met de eindredactie is
overname van artikelen mogelijk*

INHOUD

Gereformeerde Bijbelstudiebond
Wegwijs in de Bijbel

Op weg - Factor 24 Wilma van der Jagt	151
--	-----

THEMA - OPENBARING 2 EN 3

Woordwijs - De zeven gemeentes in Openbaring 1-3 H.R. van de Kamp	153
--	-----

Verkenning - Wie overwint... H.R. van de Kamp	156
--	-----

Rotonde - "Dak- en thuislozen hebben onze hulp nodig" Riet van Dijk	158
--	-----

Koppeling - Op kamers Bertus Leijenhorst	161
---	-----

Van de CBU - Onwijs rijk! Een nieuwe bijbelstudieuitgave Jaap Siertsema	164
--	-----

Leeswijzer - Waarom dopen wij onze kinderen? J.H. Kuiper	165
---	-----

Leeswijzer - Boekaankondigingen	167
---------------------------------	-----

Comité Vrouwenbonden - Bespreking met Kamerleden	169
--	-----

Thema's volgende nummers:

Oktober	DE LUISTERPOST/BRALECTAH
November/december	DE GRONINGER RICHTING
Januari	KERKVERLATING
Februari	MISSIONAIRE GEMEENTE
Maart	WOLK VAN GETUIGEN

Opmaak/druk: Scholma, Bedum
Foto's: Dick Hekman, Zwolle
ISSN-nummer: 0929-2136